

УДК 343.123.1

І. В. Потайчук*кандидат юридичних наук,**доцент кафедри приватної охоронної діяльності**(Інститут управління та права**Запорізького національного технічного університету)*

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: МИНУЛЕ І СУЧАСНІСТЬ

Досягнення успіху в розкритті та розслідуванні злочинів великою мірою залежить від взаємодії органів, які беруть участь у цій діяльності. Проблема взаємодії правоохоронних органів є актуальною на сьогодні, оскільки безпосередньо пов'язана із завданням посилення ефективності боротьби зі злочинністю. Слід зазначити, що у вирішенні завдання удосконалення даного роду взаємодії необхідною умовою є дослідження самого поняття взаємодії та дослідження історії її становлення та розвитку.

Термін "взаємодія" у кримінально-процесуальному законодавстві відсутній, але він досить часто виступає об'єктом дослідження науковців у галузі права: О. В. Бауліна, Г. Ю. Бондар, В. М. Тертишника, О. Ф. Долженкова, Г. А. Матусовського та ін.

Однак недостатньою є теоретична база та відсутнє однозначне уявлення правової та організаційної сутності взаємодії правоохоронних відомств, чим і визначається необхідність дослідження загальних питань такої взаємодії.

Слово взаємодія є складним словом і складається з двох простих "взаємо" і "дія". С. І. Ожегов приводить тлумачення цих слів. "Взаємо..." перша частина складних слів у значенні "взаємний". Взаємний – спільний, який стосується обох сторін. Дія – прояв будь-якої енергії, діяльності, а також сама сила, діяльність, функціонування чого-небудь; результат прояву діяльності чого-небудь, вплив; вчинки, поведінка. Взаємодія, зазначає він, – взаємний зв'язок двох явищ. Взаємна підтримка. Взаємодіяти – перебувати у взаємодії [1, с. 71, 140].

Грунтуючись на вище сказаному, можна дійти висновку, що слово "взаємодія" у необхідному нам значенні означає спільну взаємну діяльність обох сторін, яка здійснюється за допомогою взаємної підтримки. Таке етимологічне тлумачення слова "взаємодія".

Термін "взаємодія" відрізняється від таких близьких за значенням понять, як "взаємозв'язок", "координація", "сприяння", "виконання доручень і вказівок", "узгоджені дії", "надання допомоги", значення яких роз'яснюється у відповідних правових нормах або впливає з їх змісту.

У філософській дефініції взаємодія є процесом взаємного впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємозумовленість і навіть у певному сенсі перехід один в одного. Саме взаємодія лежить в основі руху матеріальних утворень, виступаючи джерелом, двигуном їх змін та розвитку. Тому, пізнаючи взаємодію, ми пізнаємо сутність матеріального руху. Взаємодіяти один з одним можуть лише матеріальні системи і їх визначені компоненти (які самі є матеріальними явищами), та не концептуальні системи. Взаємодія пов'язана з матеріальними полями, характеризується переносом матерії, руху, інформації та енергії [2, с. 719]. Філософська категорія "взаємодія" відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, взаємозв'язки між різними об'єктами,

характеристику форм людської події, людської діяльності і пізнання, їх взаємну обумовленість, зміну стану, взаємовплив, а також породження одним об'єктом іншого [3, с. 1456]. Взаємодія являє собою різновид безпосереднього чи опосередкованого, зовнішнього чи внутрішнього відношення зв'язку.

Взаємодія, чи організація взаємодії, – це не механічна, а цілісна сукупність, яка має нову, не властиву окремим елементам якість, необхідну для досягнення загальної мети [4, с. 16].

Найважливішою умовою встановлення реальної, а не фіктивної взаємодії виступає наявність спільного інтересу у кожного із суб'єктів взаємодії. Взаємодія неможлива без взаємного розуміння суті спільно розв'язуваних питань і згоди сторін із приводу предмета, процедур і результатів співробітництва. Слід особливо зазначити, що розуміння і згода сторін – учасників взаємодії, довіра між ними є необхідною умовою досягнення позитивних результатів [5, с. 49].

Поняття взаємодія вживається у широкому та вузькому сенсі слова. У широкому значенні під взаємодією розуміється співпраця, яка розкривається в спільних узгоджених діях, спрямованих на досягнення спільної мети, у взаємній допомозі під час вирішення завдань. Т. М. Маркелов підкреслює, що "взаємодія" – це глибоке поняття, до якого входять спілкування, зв'язок і взаємодопомога у розв'язанні спільних завдань [6, с. 110-122]. У широкому аспекті вивчає проблему взаємодії Н. І. Кулагін. Він відзначає, що основний зміст названого процесу становить узгоджена за метою, місцем і часом діяльність, характерними рисами якої є ефективна розстановка сил та спеціалізація роботи [7, с. 67].

У широкому сенсі слова взаємодію органів, покликаних боротися зі злочинністю, розглядає І. Ф. Герасимов і визначає її як взаємозв'язок у їх

діяльності, який забезпечує правильне узгодження повноважень, методів і засобів, притаманних кожному із названих органів, і спрямований на розкриття, розслідування і попередження злочинів [8, с. 139].

У вузькому значенні термін "взаємодія" використовується як планомірне здійснення комплексу заходів на широкому фронті боротьби зі злочинністю [9, с. 94].

Захаров В. П. та Сарвас А. М. у двох аспектах аналізують взаємодію суб'єктів оперативно-розшукової діяльності. У широкому розумінні це діловий контакт і скоординована робота суб'єктів оперативних підрозділів у боротьбі зі злочинністю [10, с. 211].

У вузькому – відносини між оперативними працівниками різних оперативних підрозділів. Для ефективної взаємодії необхідно орієнтуватися на компетенцію суб'єктів, які здійснюють цю діяльність [11, с. 272].

В правничій літературі поняттям взаємодії оперують в різних значеннях. Однак найчастіше воно вживається тоді, коли мова йде про узгоджену діяльність або різних органів держави, цілі і завдання яких певною мірою співпадають (прокуратура, органи внутрішніх справ, Служба безпеки України тощо), або різних структурних підрозділів одного державного органу [12, с. 89-99]. Ця обставина дозволила деяким дослідникам зробити висновок про те, що стосовно розслідування злочинів взаємодія являє собою колективну діяльність різних підрозділів органів внутрішніх справ і їх представників, уповноважених здійснювати дізнання і досудове слідство, що припускає поєднання окремих дій у єдину сукупність, найбільш придатну для досягнення загальної мети.

Поділяючи наведені твердження, вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що взаємодія підрозділів правоохоронних відомств заснована

▪ Взаємодія органів досудового розслідування: минуле і сучасність / І. В. Потайчук // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 1(5) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pivmis.pdf>.

на ряді норм чинного кримінально-процесуального законодавства та інших правових нормах, які регулюють взаємовідносини відповідних правоохоронних органів. Єдність дій досягається узгодженістю їх зусиль, спрямованих на розкриття і розслідування злочинів.

З виникненням кримінального судочинства в ньому одночасно з'являється і взаємодія між різними його учасниками, які мають спільні інтереси і прагнуть досягти єдиної мети [13, с. 272-277].

Що стосується історії виникнення самого інституту взаємодії органів і посадових осіб у досудових стадіях кримінального процесу, то навряд чи можна говорити про його існування до реформи 60-х років XIX століття. В кримінальному судочинстві Російської імперії не було явного розподілу між органами, які здійснювали під час попереднього розслідування процесуальну і оперативно-розшукову діяльність ("сиск") [14, с. 7]. Відповідно до указу Імператора Олександра II від 8 червня 1860 року функція попереднього слідства була вилучена у поліції і передана судовим слідчим, які перебували на службі у міністерстві юстиції. Пізніше, 20 листопада 1864 року, в Російській імперії був прийнятий статут "Об утверждении судебных установлений". В ст. 6 даного законодавчого акта вказувалося: "Для производства следствий по делам о преступлениях и проступках состоят судебные следователи" [15, с. 33]. У Статуті кримінального судочинства передбачався обов'язок поліції виконувати окремі доручення слідчого, в тому числі і пов'язані з розшуком злочинців [16, с. 27]. З початком застосування вказаних правових норм можна пов'язувати виникнення інституту взаємодії слідчого і органу дізнання.

До набрання чинності нової редакції Кримінального процесуального кодексу України, прийнятого Верховною Радою 13 квітня 2012 року,

правовою основою такої взаємодії є ч. 3 ст. 114, ст. 118 КПК України¹, Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність", відповідно до якого взаємодія здійснюється з метою швидкого й повного розкриття злочинів та викриття винних. В оперативно-розшуковій діяльності взаємодія розглядається як комплекс спільних або узгоджених за часом, місцем дій кількох оперативних підрозділів з вирішення певних завдань у боротьбі зі злочинністю спільними зусиллями. Таким чином, взаємодія означає взаємно діяти, співпрацювати. Також термін "взаємодія" згадується в Законі України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" (розділ 5). На необхідність зосередження зусиль правоохоронних структур держави неодноразово зазначалося в Указах Президента України "Питання посилення боротьби з корупцією й іншими злочинами у сфері економіки" від 27 серпня 1994 року та "Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією" від 6 лютого 2003 року. Питання взаємодії регулюються Положенням про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загально кримінальної спрямованості, затвердженим Наказом МВС України № 458 від 30 квітня 2004 року; Інструкцією з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України на стадіях документування злочинних дій, реалізації оперативних матеріалів, розслідування кримінальної справи та її розгляді в суді, затвердженою Наказом МВС України № 777 від 7 вересня 2005 року; Інструкцією з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України у виявленні,

¹ Затверджений Законом від 28.12.60 р. з наступними змінами і доповненнями, станом на 01.05.12 р. – *Прим. ред.*

документуванні та розслідуванні злочинів у сфері економіки, затвердженою Наказом МВС України № 760 від 8 вересня 2005 року та іншими нормативно-правовими актами.

У цілому узгоджено інтерпретацію багатьох принципів положень теорії та практики даного роду взаємодії, хоча, на жаль, наявне дещо звужене розуміння взаємодії слідчого з органами дізнання. Так, В. Е. Сидоров визначає взаємодію "засновану на законі та підзаконних актах узгоджену діяльність слідчого й органу дізнання (міліцією), яка передбачає раціональне поєднання процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів, що здійснюються кожним з них відповідно до своїх функцій і в межах наданих їм законом повноважень" [17, с. 43]. Таким чином, автор зводить взаємодію лише до здійснення процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів. Однак взаємодія слідчого з органом дізнання відбувається не лише за допомогою вказаних дій: до неї також відносяться і взаємний обмін інформацією, спільне планування роботи, інші заходи, які не охоплюються поняттям слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

Як вважають Г. Е. Кашкет, Н. Я. Мільштейн, взаємодія між органами досудового слідства і дізнання – це найефективніше використання адміністративних і оперативно-розшукових функцій оперативної діяльності і процесуальних повноважень органів досудового слідства, які базуються на суворому дотриманні законності і спрямована на попередження, повне і своєчасне розкриття злочинів. Особливістю цієї складної діяльності є те, що вона існує лише в одній стадії [18, с. 92]. Герасимов І. Ф. також підтримує визначення взаємодії органів досудового слідства і дізнання як основаної на законі і спільності завдань в кримінальному судочинстві, найбільш розумному узгодженні й ефективному використанні повноважень та методів роботи, притаманних

▪ Взаємодія органів досудового розслідування: минуле і сучасність / І. В. Потайчук // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 1(5) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pivmis.pdf>.

кожному із вказаних органів, обумовлених відмінністю в їх компетенції і формах діяльності, що здійснюється в одній стадії кримінального процесу і спрямоване на розкриття, розслідування та попередження злочинів [19, с. 6]. Як уявляється, взаємодія слідчого і органу дізнання не повинна обмежуватися лише розкриттям злочинів, всебічним, повним та об'єктивним розслідуванням кримінальних справ і розшуком злочинців, і існує вона не лише на одній стадії кримінального судочинства. Оскільки взаємодія між слідчим і органом дізнання починається з першої стадії кримінального судочинства (порушення кримінальної справи) і продовжується під час розслідування кримінальних справ, то і спільна діяльність повинна бути значно ширшою – це і запобігання вчиненню нових злочинів; відшкодування шкоди, завданої злочином; виявлення і усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів; забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Ларін О. М. пропонував відмовитися від терміна "взаємодія" як такого, що не відображає дійсного змісту цього явища. Він вказував на процесуальну нерівність слідчого і органу дізнання, а відтак – на наявність управління слідчим діяльністю органу дізнання в межах розслідування певної кримінальної справ [20, с. 121-122]. Ми вважаємо, що може йтися лише про неоднаковість процесуального становища слідчого і органу дізнання. Слідчому кримінально-процесуальний закон надає більше процесуальних повноважень, що є логічним, оскільки він у повному обсязі несе відповідальність за хід та результати досудового розслідування. Однак, виконуючи спільні завдання у сфері кримінального судочинства, органи досудового слідства та дізнання є незалежними один від одного, кожен з них діє лише йому властивими методами і засобами, які

визначаються формами їх діяльності та компетенцією. Тому від цього терміну не слід відмовлятися.

На жаль, взаємовідносини органів дізнання під час кримінально-процесуальної діяльності є недостатньо регламентованими, що є основною перешкодою для подальшого удосконалення їх взаємодії.

Список використаних джерел

1. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Около 57.000 слов. / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – 15-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1984. – 497 с.
2. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – 7-е изд., перераб. и доп. – М. : Республика, 2001. – 719 с.
3. Большой энциклопедический словарь / Под ред. А. М. Прохорова. – 2-е изд. – М. : Научное изд-во «Большая Российская энциклопедия»; СПб. : Норинт, 1998. – 1456с.
4. Жильский И. Н. Правовые и организационные основы взаимодействия органов внутренних дел с внутренними войсками в охране общественного порядка: дисс. ... канд. юрид. наук / И. Н. Жильский. – СПб, 1995. – 211 с.
5. Бондар Г. Ю. Правове забезпечення взаємодії слідчих правоохоронних відомств у кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид наук / Г. Ю. Бондар. – Х., 2004. – 214 с.
6. Маркелов Т. Л. Взаимосвязь органов прокуратуры с общественностью в борьбе с правонарушениями / Т. Л. Маркелов // Проблемы участия общественности в борьбе с преступностью. – М. : ВНИИ по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1978. – 297 с.

7. Кулагин Н. И. Организация управления в сфере предварительного следствия / Н. И. Кулагин. – Волгоград, 1980. – 196 с.
8. Герасимов И. Ф. Понятие и виды взаимодействия участников расследования преступлений / И. Ф. Герасимов // Вопросы взаимодействия следователей и других участников расследования преступлений: Межвуз. сб. науч. тр. / Свердловский ин-т им. Р. А. Руденко; И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин. – Свердловск : СУОИ, 1984. – 139 с.
9. Криминология. Учебник для юридических вузов / Под ред. В. Н. Бурлакова, В. П. Сальникова. – СПб. : Санкт-Петербургская академия МВД России, 1998. – 573 с.
10. Оперативно-розыскная деятельность: Учебник / Под ред. К. К. Горяинова и др. – М., 2002. – 495 с.
11. Захаров В. П., Сарвас А. М. Взаємодія як один із чинників покращення організації боротьби зі злочинністю / В. П. Захаров, А. М. Сарвас // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2003. – № 1. – С. 272-273.
12. Рябцев В. П. Взаимодействие структурных подразделений органов прокуратуры / В. П. Рябцев // Вопросы борьбы с преступностью. – Вып. 31. – М., 1979. – С. 89-99.
13. Керевич О. В. Процесуальні й організаційні аспекти взаємодії слідчого та органу дізнання щодо розкриття та розслідування злочинів / О. В. Керевич // Вісник Запорізького юридичного інституту / Запорізький юрид. ін-т. МВС України. – Запоріжжя, 2004. – № 2 (27). – С. 272-277.
14. Бекетов М. Ю. Следователь органов внутренних дел и милиция: взаимодействие при расследовании преступлений. Учеб. пособие / М. Ю. Бекетов. – М. : Щит-М; Мос. УМВД РФ, 2004. – 257 с.

15. Российское законодательство X-XX веков. Т. 8. Судебная реформа. – М. : Юрид. лит., 1991. – 287 с.
16. Елинский В. И., Исаков В. М. Становление и развитие уголовного сыска в России (X – нач. XX вв.) / В. И. Елинский, В. М. Исаков. – МВД России, 1998. – 80 с.
17. Сидоров В. Е. Начальный этап расследования: организация взаимодействия, тактика / В. Е. Сидоров. – М., 1992. – 198 с.
18. Кашкет Г. Е., Мильштейн Н. Я. О некоторых процессуальных вопросах взаимодействия следственного аппарата и органов дознания / Г. Е. Кашкет, Н. Я. Мильштейн // Ежегодник КВШ МВД СССР. – К., 1970. – 399 с.
19. Герасимов И. Ф. Взаимодействие органов предварительного следствия и дознания при расследовании особо опасных преступлений: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / И. Ф. Герасимов. – Свердловск, 1966. – 20 с.
20. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции / А. М. Ларин. – М., 1986. – 298 с.

Потайчук І. В.

Взаємодія органів досудового розслідування: минуле і сучасність

У статті досліджуються окремі аспекти правової та організаційної сутності взаємодії правоохоронних відомств. Розглядаються поняття взаємодії у широкому та вузькому сенсі слова, а також історія виникнення самого інституту взаємодії органів і посадових осіб у досудових стадіях кримінального процесу

Ключові слова: взаємодія, досудове розслідування, кримінальний процес, правоохоронні органи

Потайчук І. В.

Взаимодействие органов досудебного расследования: прошлое и настоящее

В статье исследуются отдельные аспекты правовой и организационной сущности взаимодействия правоохранительных ведомств. Рассматривается понятие взаимодействия в широком и узком значениях, а также история возникновения самого института взаимодействия органов и должностных лиц на досудебных стадиях уголовного процесса

Ключевые слова: взаимодействие, досудебное расследование, уголовный процесс, правоохранительные органы

Potaichuk I. V.

Cooperation of authorities of prejudicial inquiry: past and present

The separate aspects of legal and organizational essence of cooperation of law-enforcement departments are investigated in the article. The concepts of cooperation are examined in wide and narrow senses of word, and also history of origin of institute of cooperation of organs and public servants on the prejudicial stages of criminal procedure

Key words: cooperation, prejudicial inquiry, criminal process, law-enforcement authorities